

O TROCHU INÝCH EPISTEMOLÓGIÁCH

FEMINIST EPISTEMOLOGIES (Feministické epistemológie). Edited and with an Introduction by Linda Alcoff and Elizabeth Potter. Routledge, New York and London 1993, 312 s.

Pojem, ktorý znel ešte pred pár rokmi ako oxymoron, sa už dnes medzi teoretikmi vedy zväčša akceptuje ako pojem označujúci epistemologické orientácie zohľadňujúce v úvahách o poznávacom procese rodovú perspektívu. Za vcelku reprezentatívnu v tomto smere možno pokladať i kolektívnu monografiu *Feminist Epistemologies*, v ktorej jedenásť popredných teoretičiek približuje svoj pohľad na epistemologickú problematiku. Tento nový výskumný program nepredstavuje nijaký monolit, ale je vnútorne diferencovaný a nedá sa redukovať ani na jednu z predstavovaných koncepcií. Napriek diferencovanosti možno však vybadať v jednotlivých koncepciách aj príružný moment, je ním najmä úsilie o otváranie hraníc jednak samotnej epistemológie, jednak otváranie a spružňovanie hraníc medzi epistemológiou, etikou, politickou filozofiou a ďalšími filozofickými disciplínami. Príznačné pre vývinovú fázu feminizmu, v ktorej vznikali jednotlivé štúdie zaradené do monografie (ide približne o posledné desaťročie), je tiež to, že hoci autorky akcentujú vo svojich úvahách rodový rozmer subjektu poznania a jeho úlohu v poznávacom procese, nesústreďujú sa výlučne iba na kategóriu rodu, neizolujú a nevyabstrahovávajú ju z kontextu iných kategórií (ako napr. rasa, trieda, kultúra, vek). Aj to je dôvod, prečo feministické epistemológie predstavujú viacdimeznionálny výskumný program a prečo závery, ku ktorým dochádzajú, môžu nachádzať aj širšie uplatnenie.

Úlohu subjektu a subjektivity v poznávacom procese tematizuje najmä Lorraine Codeová v stati *Taking Subjectivity into Account* (*Zohľadňovanie subjektivity*); autorka podrobuje kritike názory o subjekte poznania ako o nestrannom, neutrálnom a pri štandardných podmienkach zameniteľnom (štandardnom) pozorovateľovi a takisto názory o objektoch poznania, ktoré sa chápu ako separované od subjektu. S kritikou ideálu objektivity, ako ho sformulovala fyzika, súvisí aj autorkin nesúhlas s paradigmatickým postavením tejto vedy (prírodných vied vôbec). Codeová poukazuje na význam, aký má pre ľudský život spoznávanie iných ľudí; toto sa vyznačuje neustálym učením sa tomu, ako byť s nimi, ako ich vnímať a chápať ich identitu, ich intencionálne správanie, ako na nich reagovať; vyznačuje sa tiež neustálou interakciou, komunikáciou a interpretáciou; toto poznanie iných ľudí nie je nikdy úplné, fixné a nemožno ho redukovať na súbor jednoduchých observačných poznatkov. Vzhľadom na tieto a ďalšie špecifiká navrhuje Codeová príklon sociálnych vied k interpretatívne pristupu, ktorý ich môže podľa nej ochrániť pred redukcionizmom. Codeovej projekt zohľadňuje aj sociálnu pozíciu subjektu poznania a s ňou spojenú špecifickú perspektívu, uznanie plurality perspektív však neústi u autorky do bezbrehého relativizmu, resp. antirealizmu.

Závislosť epistemologickej pozície a kompetencie od sociálnej pozície subjektu skúma Sandra Hardingová v štúdiu *Rethinking Standpoint Epistemology* (*Ešte raz o epistemologickej pozícii*). Podobne ako Codeová, aj Hardingová zastáva názor o nevyhnutnej kontextuálnosti každého poznávacieho procesu a o jeho podmienenosti "stanoviskom" (sociálnym, kultúrnym, historickým), z ktorého sa uskutočňuje. "Standpoint Epistemology" nevidí vo viazanosti každého skúmania na konkrétne stanovisko limitujúci faktor v približovaní sa k objektive poznania, ale naopak, pluralitu sociálnych situovaností a perspektív (najmä kritických, z okrajových, utláčaných pozícií)

chápe ako prostriedok možnej objektivizácie poznania. Tradičnej vede vyčíta autorka medziiným aj to, že nezohľadňovala a nereflektovala svoje vlastné "stanovisko", neanalyzovala svoju determinovanosť parciálnou perspektívou. S podobným zámerom ako Hardingová pristupuje k pokusu o rekonceptualizáciu objektivitu nie ako "bezhodnotovosti", "bezperspektívnosti", ale ako pluralitu stanovísk a perspektív aj Bat-Ami- Bar Onová v štúdiu *Marginality and Epistemic Privilege (Marginalnosť a epistémické privilégiu)*. Nachádzajúc istú paralelu, ale aj isté odlišnosti medzi Marxovým chápaním epistemologicky privilegovanej pozície proletariátu a medzi feministickými tvrdeniami o podobnej pozícii žien, vystríha Bar Onová feministky pred nebezpečenstvom, že nárokmi na privilegované poznávacie pozície a na kognitívnu autoritu prispejú k zreprodukovaniu tradičných represívnych mechanizmov spätých s úsilím o dominanciu jednej skupiny nad druhými. Autorka nastoľuje zaujímavé otázky: či napr. v prípade existencie viacerých marginalizovaných skupín možno hovoriť o viac a menej privilegovaných epistemologických pozíciách, resp. či príslušnosťou k viacerým marginalizovaným skupinám dochádza ku "kumulácii privilegovanosti".

Problémom objektivitu poznania sa zaoberá aj Helen Longinová v príspevku *Subjects, Power and Knowledge: Description and Prescription in Feminist Philosophies of Science (Subjekty, moc a poznanie: deskripcia a preskripcia vo feministických filozofiách vedy)*. Podľa autorkinho názoru treba vo feministickej teórii viac rozvinúť preskriptívne momenty, sama Longinová ponúka isté normatívne kritériá napríklad pre nepriame ohodnocovanie konkurujúcich si teórií. Napriek tomu, že Longinová uznáva premenlivosť kognitívnych potrieb vnútri vedeckých komunít a že objektivitu chápe ako sociálne konštituovanú (ako konštituovanú vnútri týchto komunít), neskľzava do relativizmu. Pre dosahovanie objektivitu je podľa nej dôležitý kritický dialóg, ktorého základné princípy uvádza v uvedenej stati. Z iného uhla venuje epistemologickým komunitám pozornosť Lynn Hankinson Nelsonová v štúdiu *Epistemological Communities (Epistemologické komunity)*, kde vyslovuje kritické výhrady na margo tzv. epistemologického individualizmu a argumentuje, že primárnymi poznávacími aktérmi nie sú izolované individúá, ale komunity vďaka interakcii viacerých subjektov. V štúdiu *Gender and Epistemic Negotiation (Rod a epistémické rozhovory)* naväzuje Elizabeth Potterová do istej miery na Wittgensteinove argumenty v spore o možnosti "súkromného jazyka" a súhlasne s Nelsonovou a Longinovou obhajuje tézu, že primárnymi aktérmi poznania sú komunity, a nie individúá.

Elizabeth Groszová si všíma v stati *Bodies and Knowledges: Feminism and the Crisis of Reason (Tela a poznatky. Feminizmus a kríza rozumu)* skutočnosť, že v tradičnej epistemológii sa poznávajúce subjekty vymedzovali nielen ako izolované, ale aj ako otelesnené individúá, v dôsledku čoho sa rozum predstavoval ako univerzálny, bezperspektívny, nezainteresovaný. Koncepciu "čistej ideality" nechce autorka nahradiť koncepciou "čistej materiality" a podporovať tak oživenie starej dichotómie, no načrtáva zaujímavú predstavu sociokultúrne (včítane faktorov moci) formovaného, "vpísaného" tela – touto rekonceptualizáciou tela chce prispieť k prekonaniu binárnej logiky nielen psychického a fyzického, ale aj vnútorného a vonkajšieho. Podnetné sú v monografii aj naznačené diskusie o quinovskom projekte "naturalizovanej epistemológie"; hoci napr. Groszová zdôrazňuje fyzický rozmer poznania a Nelsonová dôrazom na jeho neurofyziologické stránky sa tiež hlási k naturalizácii epistemológie (v zmysle empirickej vedy), všetky autorky sa vyslovujú odmietavo ku koncepciám epistemologického individualizmu, resp. rigidného metodologického solipsizmu, čo nepochybné súvisí s ich ontologickými a nemenej i politickými východiskami.

Zmieňme sa napokon stručne o štúdiu Susan Babbittovej *Feminism and Objective Interests: The Role of Transformation Experiences in Rational Deliberation (Feminizmus a objektívne záujmy: úloha transformujúcej skúsenosti pri racionálnom uvažovaní)*, v ktorej sa skúma vzťah medzi racionálnou voľbou a objektívnymi záujmami, a o stati Kathryn Pyne Addelsonovej *Knowers/Doers and Their Moral Problems (Poznávajúci/konajúci a ich morálne problémy)*, v ktorej

autorka formuluje princípy "novej morálnej epistemológie". "Ženským spôsobom poznávania" venujú pozornosť Linda Alcoffová a Vrinda Dalmiyaová v tak trochu provokatívnej stati *Are Old Wives' Tales Justified? (Sú rozprávky starých materí oprávnené?)*, v ktorej obviňujú tradičnú epistemológiu, že redukovala formy poznania na "poznanie, že" a do úzadia zasunula "poznanie, ako". V paradigmatizácii prvého typu poznania vidia istú diskrimináciu žien a ich kognitívnej autority, pretože ženská skúsenosť vyúsťuje zväčša do druhého typu poznania.

Súbor prác akademických feministiek zahrnutý v monografii predstavuje pomerne široký diapazón ich teoretického úsilia o "nové zmapovanie epistemologického terénu", ale dokumentuje aj ich nemenej dôležitú emancipačnú ambíciu: zviditeľniť mocenské pozadie pri etablovaní kognitívnych autorít, a tým prispieť k demokratizácii procesu tvorby poznania.

Etela Farkašová

Doc. PhDr. Etela Farkašová, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FFUK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava
SR